

ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΙΣΠΑΝΙΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
κ. FRANCISCO RODRIGUEZ ADRADOS

Εἶναι μεγάλη ἡ τιμὴ ποὺ μοῦ κάνετε καὶ μέσω ἐμοῦ, κάνετε στὴ χώρα μου, τὴν Ἰσπανία, ποὺ μὲ δεχτήκατε σ' αὐτὴ τὴν Ἀκαδημία ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος. Στὴν Ἑλλάδα ἦταν ὄπου, χάρις στὸν Πλάτωνα, ἡ λέξις Ἀκαδημία πῆρε τὴν ἔννοια ἐνὸς θεσμοῦ ὑψηλῆς κουλτούρας, στὸν ὁποῖο αὐτοὶ ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν Ἐπιστήμη μποροῦν νὰ κάνουν διάλογο καὶ νὰ τὴν βελτιώσουν. Ἡ παράδοσί σας εἶναι ἡ πιὸ ἄμεση καὶ γνήσια. Γι' αὐτό, ἡ συμμετοχή μου στὶς ἐργασίες σας, ἂν καὶ ἀπὸ μακριά, εἶναι μεγάλη τιμὴ γιὰ μένα, ἕναν ἄνθρωπο ποὺ ἔχει ἀφιερώσει τὴν ζωὴ του στὴ μελέτη τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐλληνικῆς κουλτούρας. Καὶ ἔμμεσα εἶναι, καὶ γιὰ τὴν πατρίδα μου. Σὰς προσφέρω, γι' αὐτὸν τὸ λόγο, τὴν πιὸ εὐκρινῆ εὐγνωμοσύνη μου καὶ σὰς δηλώνω τὴν πιὸ γνήσια ἐπιθυμία μου γιὰ συνεργασία.

Οἱ ἀντίστοιχες χώρες μας, ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Ἑλλάδα — ἐπειδὴ πρέπει νὰ μιλήσω πρῶτα γι' αὐτό — ἦταν στενὰ συνδεδεμένες ἀπὸ τὴν πιὸ παλιὰ Ἀρχαιότητα. Ἦταν ἕνας Ἑλληνας, ὁ Κωλαῖος τῆς Σάμου, αὐτὸς ποὺ, σύμφωνα μὲ τὸν Ἡρόδοτο, ἀνακάλυψε τὴν Ἰσπανία. Παρασυρμένο τὸ καράβι του ἀπὸ τὰ κύματα ἔφτασε στὶς Κολόνες τοῦ Ἡρακλῆ καὶ στὴν Ταρτησσὸν γύρω στὰ 660 π.Χ. Ἦταν ὁ Ἑλληνας Κολόμβος. Σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή, πολὺ πιὸ ἀργά, ἡ Ἰσπανία ἐπεξέτεινε πρὸς τὴ Δύση, πιὸ πέρα ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ, τὴν προσπάθεια ἀνακάλυψης νέων χωρῶν.

Ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἡ δική μας κουλτούρα, ἡ κουλτούρα τῶν Ταρτησίων, τῶν Ἰβήρων καὶ τῶν Κελτῶν, ἦταν βαμμένη μὲ ἐλληνικὸ πνεῦμα. Αὐτὸ προερχόταν ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς ἀποικίες, τὶς ἐγκατεστημένες στὴν Ἰσπανία, καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μεγάλῃ Ἑλλάδα, μὲ τὶς ὁποῖες οἱ Ἰσπανοὶ εἶχαν συχνὰ ἐπαφή. Αὐτὸ ἀντανακλάται στὸ ἀλφάβητο, στὴν κατασκευὴ πόλεων, στὴ γλυπτικὴ καὶ στὶς διακοσμητικὲς τέχνες, καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς. Καὶ στὴν πραγματικότητα, ἡ ἐλληνικὴ ἐπιρροὴ προέρχεται πρὶν ἀπὸ τὸν Κωλαῖο. Ὅλο καὶ περισσότερο βγαίνουν στὸ φῶς ἴχνη ἀπὸ τὴν Μυκηναϊκὴ παρουσία ἢ τὸ ἐμπόριο τῶν Μυκηναίων στὴ χερσόνησό μας.

Ἐπειτα ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Ἰσπανία, καὶ οἱ δύο, ἐνώθηκαν στὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία. Διαμέσου αὐτῆς ἐξακολούθησαν οἱ ἐλληνικὲς ἐπιρροὲς στὴν Ἰσπανία. Οἱ δικές μας ἐλληνικὲς ἐπιγραφές, μεταξὺ τόσων ἄλλων πραγμάτων, τὸ μαρτυροῦν. Ὅταν ἐξαφανίστηκε ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, ὁ Ἰουστινιανὸς ἀποκατέστησε τὴ σχέση. Ἡ ἀνατολικὴ Ἰσπανία ἦταν μέρος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Καὶ στὸν Μεσαίωνα τὸ Βυζάντιο ἦταν πολιτιστικὸ μοντέλο γιὰ τὴν Ἰσπανία. Ὁ Κωνσταντῖνος

ὁ Πορφυρογέννητος ἔστειλε πρέσβεις στὸν Ἀβδεραμὸν τὸν Τρίτο, πὸν ἦταν κομιστὲς ἐνὸς πολέμιου κώδικα τοῦ Διοσκορίδη.

Πάνω ἀπ' ὅλα ὅμως, ἡ μοίρα τῆς Ἰσπανίας καὶ τοῦ Βυζαντίου ἦταν τὸ πεπρωμένο δυὸ παράλληλων βίων πὸν θὰ μπορούσε νὰ εἶχε γράψει ὁ Πλούταρχος, ἐὰν ἡ γέννησή του εἶχε καθυστερήσει ὅσο ἔπρεπε. Ἡ Ἰσπανία ἦταν, στὴ Δύση, τὸ ὀχύρωμα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Τὸ Βυζάντιο ἦταν τὸ ὀχύρωμα στὴν Ἀνατολή, πρῶτα ἐναντίον τῶν Ἀράβων, καὶ ἔπειτα ἐναντίον τῶν Τούρκων. Πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ἐμεῖς ἤμασταν πιὸ τυχεροί. Διώξαμε τοὺς Ἀραβες καὶ ριχτήκαμε διαμέσου τοῦ Ἀτλαντικοῦ πρὸς τὴν Ἀμερική, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα ἦταν μόνο ἓνα μέρος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπρεπε νὰ περιομένη τὸν 19ο αἰῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της.

Οἱ σχέσεις, ἀφ' ἑτέρου, ποτὲ δὲν διακόπηκαν τελείως. Διαμέσου τῶν γεγονότων, πότε εὐχάριστων, συχνὰ δυσάρεστων, μάθαμε νὰ γνωρίζομαστε. Ἀπὸ τὸ 1313 οἱ Καταλανοὶ ἔγιναν κύριοι τῶν Δουκάτων τῆς Ἀθήνας καὶ τῶν Νέων Πατρῶν. Ἐνας Καταλανὸς ἐπίσκοπος ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀκρόπολη, στὰ παλιὰ προπύλαια τοῦ Περικλῆ.

Ἄλλοι καὶ νᾶναι οἱ ἀχάριστες μνημεις πὸν αὐτὸ τὸ γεγονὸς μπορεῖ νὰ φέρη, πρέπει νὰ θυμόμαστε πάντα ὅτι ἡ πιὸ παλιὰ γνώση τῆς Ἑλλάδας στὴν Ἰσπανία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ Χρονικὸ τοῦ Ramon Muntaner. Καὶ ὅτι ἤδη τὸ 1380 ὁ Pedro el Ceremonioso, βασιλιάς τῆς Ἀραγωνίας, ἀναφέρθηκε στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας ὡς τὸ ὠραιότερο κόσμημα τοῦ κόσμου. Καὶ τὸ 1454 ὁ Καρδινάλιος Joan Margarit μιλοῦσε στὴ Βουλὴ τῆς Βαρκελώνης γιὰ «ἐκεῖνη τὴν παλαιότερη καὶ πιὸ περίφημη Ἀθήνα, ὅπου γεννήθηκε ἡ εὐγλωττία, ἡ κομψότητα καὶ ἡ διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων». Ἀπὸ τίς μάχες καὶ τίς κατακτήσεις γεννιόταν ἡ γνώση.

Ἔτσι, μετὰ ἀπὸ ἓνα ἄλλο θλιβερὸ ἐπεισόδιο, τὴν τουρκικὴ κατάκτηση πὸν κορυφώθηκε μὲ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης τὸ 1453, γεννήθηκε ἡ μετανάστευση τῶν βυζαντινῶν σοφῶν πὸν ἦρθαν στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ἰσπανία καὶ ἔκαμαν γνωστοὺς τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἐπιτρέφετέ μου νὰ θυμηθῶ ἐκεῖνο τὸ κύμα τῶν Ἑλλήνων πὸν ἦρθαν στὴν Ἰσπανία καὶ βοήθησαν νὰ δημιουργηθοῦν οἱ βιβλιοθηκὲς μας, πάνω ἀπ' ὅλα αὐτὴ τοῦ Ἐσκοριάλ, στὴν ὁποία ἔφτασαν ἐπίσης ἑλληνικὰ βιβλία, πὸν εἶχε συλλέξει στὴν Ἰταλία ὁ Diego Hurtado de Mendoza μαζί μὲ ἄλλους. Ἀναφέρομαι στὸν Darmarius, Turriano, Calosynás (Καλωσσινᾶς), Patrizzi, Glinzunios (Γλοντζούνιος;), Ventura, Francisco de Accidas, στοὺς ἀδερφοὺς Melissenos (Μελισσηνοί), καὶ σὲ ἄλλους. Ἐπίσης Ἕλληνες ὅπως ὁ Δούκας ἐξέδωσαν τὴν Πολύγλωσση Βίβλο καὶ δίδαξαν τοὺς μελλοντικούς μας ἀνθρωπιστές.

Πρέπει να προσθέσουμε τους Έλληνες που δίδαξαν τους Ισπανούς στην Ιταλία, όπως ο Χρυσολωράς.

Περίεργα γεγονότα ήταν οι καταστροφές, αυτές που μας έκαναν να πλησιάσει ο ένας τον άλλον. Ο διωγμός των Ιουδαίων το 1492 έφερε στη Θεσσαλονίκη και σε άλλα μέρη της Ελλάδας αυτούς τους κομιστές της ισπανικής κουλτούρας. Η βενετσιάνικη κυριαρχία στην Κρήτη, πριν από την τουρκική, έκανε να έρθει ο Γκρέκο στο Τολέδο για να ζωγραφίσει. Η δήμευση των ελληνικών χειρόγραφων της Μεσσίνας από τον Ισπανό αντιβασιλιά, κόμη του Σαντιστεβάν, όταν καταπνίγηκε η επανάσταση του 1674, είναι αυτή που, τελικά, έκαμε αυτά τα χειρόγραφα του συνοδικού αρχείου και της ιδιωτικής βιβλιοθήκης του Κωνσταντίνου Λάσκαρη, να καταλήξουν στη δική μας Έθνική Βιβλιοθήκη της Μαδρίτης. Και τώρα θα πω κάτι που αναφέρεται στην ισπανική μεσολάβηση, αν και ήταν ταπεινή, στην ανεξαρτησία της Ελλάδας.

Λοιπόν, η Ισπανία ήταν πάντα δίπλα στους Έλληνες, ή σωματικά ή ψυχικά, όταν έγινε η τελική μάχη του Βυζαντινού Κράτους και όταν έγινε η μάχη για την ανεξαρτησία. Ρομαντικοί ήχοι της Αρχαιότητας, μαζί με ένα συναίσθημα χριστιανικής κοινότητας, βοήθησαν σ' αυτό. Θα ήθελα να θυμηθώ, σ' αυτό το σημείο, την παρουσία μερικων Ισπανων μεταξυν των φιλελλήνων, όπως ο συνταγματάρχης Άθανάσιος Λεσκούρας και ο αρχηγός José María Barona. Ανν Ιταλοί, ο Ροσαρόλ και ο Πισερέ, συγκρότησαν στη Βαρκελώνη έναν λόγο έθελοντων για να αγωνιστούν στην Ελλάδα. Όλα αυτά σε σχέση με την ίδια Έπιτροπή που υποστήριζε στο Λονδίνο το έγχειρημα του Λόρδου Βύρωνα και που αγωνιζόταν ταυτόχρονα κατά της απολυταρχίας στην Ισπανία.

Μετά, για αρκετό διάστημα, σταθήκαμε πολύ μακριά, αν και δεν έλειψαν τα αρχαιολογικά ταξίδια τον περασμένο αιώνα, αυτά που βοήθησαν να κάμουμε τη δική μας συλλογή αρχαιοτήτων από την Ελλάδα στο δικό μας Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Μαδρίτης. Σ' αυτόν τον αιώνα, με μιὰ πιο στενή σχέση λόγω των ταξιδιών των Ισπανων και των Ελλήνων στις αντίστοιχες χώρες, έγινε η γνωριμία των λογοτεχνιών μας.

Είναι αυτή ακριβώς η στιγμή στην οποία βρισκόμαστε οι Ισπανοί έλλημιστές, προκειμένου να ασχοληθούμε με τη μελέτη της Αρχαίας Ελλάδας, με τη Μεσαιωνική, ή με τη σύγχρονη Ελλάδα, και στο ίδιο σημείο βρίσκονται οι Έλληνες ισπανιστές.

Είναι ώρα πια να πούμε ότι η ιστορία της Ελλάδας, από τις απαρχές της μέχρι σήμερα, είναι ένα σύνολο, όπως ένα σύνολο είναι, τελικά, η ελληνική γλώσσα. Η γνώση της δεν είναι πλήρης, εάν λείπει ή γνώση από κάποια περίοδο. Ότε μπορεί να μελετήσει κανείς, ξεχωριστά, τη λογοτεχνία της κάθε περιόδου.

Μὲ τοῦτο ἦρθε ἡ στιγμή νὰ πῶ κάτι γιὰ μένα, γιὰ τὴν προσωπική μου ἐμπειρία ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν πολιτισμὸ της.

Πρέπει νὰ πῶ ὅτι προσωπικά, ἔχω καλλιιεργήσει πρῶτα τὴ γλώσσα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ἂν καὶ ἔχω προσθέσει ἄλλες μελέτες ὅπως τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴ Γλωσσολογία, τὴ Γενικὴ Γλωσσολογία καὶ τὶς Ἰνδικὲς Μελέτες. Ἐχὼ ἀσχοληθῆ μὲ τὰ μυκηναϊκά, τὴν ὁμηρικὴ γλώσσα, τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά καὶ τὴ μεταγενέστερη γλώσσα ἕως τὸ τέλος τῆς Ἀρχαιότητος. Καὶ ἀσχολήθηκα μὲ τὴ μελέτη τῆς λογοτεχνίας, τὴν πολιτικὴ σκέψη καὶ τὴ φιλοσοφία.

Θὰ ἤθελα λοιπὸν νὰ ἀφηγηθῶ μὲ λίγα λόγια, πῶς ἀπὸ ἐκεῖ, σχεδὸν χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω, ἀνακάλυψα σιγά-σιγά τὴ Βυζαντινὴ καὶ τὴ Σύγχρονη Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὴ μιά, λόγῳ τῶν ἀρχαιολογικῶν ταξιδιῶν ποὺ ἔκανα κάθε χρόνο, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ πενήντα, μὲ «γκροῦπ» Ἰσπανῶν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν. Ἄν καὶ ἐρχόμαστε, οὐσιαστικά, νὰ δοῦμε τὰ τοπία καὶ τὰ μνημεῖα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, παράλληλα καὶ ἡ Σύγχρονη Ἑλλάδα, μὲ τὰ τοπία της, τὰ μνημεῖα καὶ τὴ γλώσσα της, μᾶς ἐπέβαλε, καὶ μᾶς ἔδειξε πῶς νὰ τὴν γνωρίσουμε καὶ νὰ τὴν ἀγαπᾶμε.

Ἄπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, ἡ ἴδια μελέτη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, μᾶς ὀδηγοῦσε στὴ μεταγενέστερη Ἑλλάδα. Ἐπιτρέψτε μου νὰ σᾶς πῶ κάποιες προσωπικὲς μνήμες, μερικὰ ἐπεισόδια.

Θυμᾶμαι τὸ πρῶτο μου ταξίδι στὴν Ἑλλάδα. Ἦταν γιὰ νὰ παρενρεθῶ στὸ Ἐνατο Διεθνὲς Συμπόσιο Βυζαντινῶν Σπουδῶν στὴ Θεσσαλονίκη, τὸ 1953. Ἄκουσα ἐκεῖ μιὰ διάλεξη γιὰ ἓνα βυζαντινὸ χειρόγραφο τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου, ποὺ ἐκδόθηκε στὰ Πρακτικὰ αὐτοῦ τοῦ Συμποσίου, τὸ 1957. Ἐπρόκειτο, στὴν πραγματικότητα, γιὰ μιὰ ἐξήγηση μὲ κάποια ἀνεξάρτητη λογοτεχνικὰ ἀξία.

Στὴ Θεσσαλονίκη ἐπισκέφτηκα τὰ ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ μνημεῖα, στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Κρήτη, τὰ ἀρχαῖα. Ὅμως, φέρνω αὐτὸ τὸ θέμα πρὸς συζήτηση, ἐπειδὴ ἐκείνη ἡ διάλεξη προερχόταν ἀπὸ τὴ δική μου διατριβὴ γιὰ τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου. Ἐκαμα νὰ φανεῖ κάτι μὲ τὸ ὁποῖο μετὰ ἀσχολήθηκα, ὅτι ἡ παράδοση τοῦ μύθου εἶναι ἐνιαία, ἀπὸ τὴν κλασικὴ Ἑλλάδα στὴ Βυζαντινὴ, καὶ ὑπάρχει ἀκόμα στὴν προηγούμενη ἐποχὴ καὶ στὴ μεταγενέστερη.

Στὴ δεκαετία τοῦ πενήντα δούλενα στὴ δική μου μετάφραση τοῦ Θουκυδίδη. Καὶ μὲ κατάπληξη ἀνακάλυψα ὅτι ἡ πιὸ παλιὰ μετάφραση τοῦ ἱστορικοῦ (τῶν δημογοριῶν του μόνο) σὲ μιὰ δυτικὴ γλώσσα, ἦταν αὐτὴ ποὺ ἔκαμε ἓνας ἀραγωνέζος στὰ τέλη τοῦ δέκατου τέταρτου αἰώνα μὲ παραγγελία τοῦ Μεγάλου Ἀξιωματοῦχου τοῦ Γάμματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, Juan Fernández de Heredia.

Πολύ πιό παλιά ἀπό τή λατινική τοῦ *Lorenzo Valla*, ἀπό τήν ὁποία προέρχεται μιὰ γαλλική μετάφραση πὸν ταυτόχρονα ἦταν ἡ πηγὴ τῆς ἰσπανικῆς μετάφρασης τοῦ *Diego Gracián!* Ἦταν ἓνας Ἕλληνας, ὁ Δημήτρης Καλοκίδης, αὐτὸς πὸν ἔκανε τὴν μετάφραση ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ στὰ νεοελληνικά, πὸν στάθηκε ἡ βᾶση αὐτῆς τῆς μετάφρασης στὴ γλῶσσα τῆς Ἀραγωνίας. Βρίσκουμε, τόσο νωρὶς, ἓναν Ἕλληνα πὸν κάνει τὸ μεσολαβητὴ ἀνάμεσα στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ σὲ μιὰ γλῶσσα τῆς χερσονήσου μας. Καὶ βρίσκουμε μιὰ σχέση μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν μας πολὺ πιό πρὶν ἀπὸ τὴν σχέση πὸν ὑπάρχει μὲ ἄλλες χῶρες τῆς Εὐρώπης.

Στὶς δικές μου μελέτες γιὰ διάφορα θέματα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας δοκίμασα συχνὰ παρόμοιες ἐκπλήξεις πὸν ἀναφέρονται στὴ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης, στὸ πέρασμά της σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή στὴ Δύση, καί, συγκεκριμένα, στὴν Ἰσπανία.

Ἐπανέρχομαι στὸν μῦθο. Σὲ μεταγενέστερες μελέτες ἀπὸ ὅσες ἀναφέραμε προηγουμένως, πὸν κατέληξαν στὸ πλατὺ μου ἔργο γιὰ τὸ θέμα, ἡ δική μου «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνολατινικοῦ Μύθου» (Μαδρίτη 1979-1987), ἀντιμετώπισε τὸ πρόβλημα γιὰ τὸ πῶς εἶχαν φτάσει στὴ λατινικὴ Δύση καὶ στὴν Ἰσπανία, ἐξηγήσεις ἀνατολικῶν μύθων καὶ ἑλληνικῶν μύθων πὸν δὲν φαίνονταν στὴν ἀρχαία λατινικὴ παράδοση.

Ἡ λύση πὸν πρότεινα (καὶ δὲ θέλω νὰ μπῶ σὲ μιὰ λεπτομερειακὴ συζήτηση) εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ὁ δρόμος εἶναι τὸ Βυζάντιο. Γύρω στὸν 9ο αἰῶνα μ.Χ. ὑπάρχει μιὰ κίνηση ἐπιρροῆς τοῦ μύθου καὶ τῆς βυζαντινῆς ἀφήγησης στὴν Εὐρώπη, ἐνάντια σ' αὐτὸ πὸν συνηθίζεται νὰ πιστεύεται. Καὶ καμιά φορὰ συμβαίνει ὅτι, παραδείγματος χάριν, στὸν δικό μας *Arcipreste de Hita* στὸ *Libro de Buen Amor*, βρίσκονται ἐξηγήσεις αὐτῆς τῆς προέλευσης, ἀκόμα ἐξηγήσεις ἄγνωστες στὴν Εὐρώπη, ἀναμφισβήτητα λόγῳ μιᾶς δευτερεύουσας ἀπώλειας.

Κατόπιν, σχεδὸν ἀσυναίσθητα, συνάντησα ἄλλες ἐπιρροές τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας στὴν ἰσπανικὴ ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση· στὸν *Lazarillo*, στὸν *Baroja*, στὸν *García Lorca* καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ λογοτεχνία συνεχίζεται στὴ μεσαιωνικὴ καὶ στὴ μοντέρνα, καὶ αὐτὲς στὶς δικές μας εὐρωπαϊκὲς λογοτεχνίες. Ταυτόχρονα ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ συνεχίζεται στὴ βυζαντινὴ καὶ στὴ μοντέρνα, ἂν καὶ τοῦτο εἶναι ἀσήμαντο ὡς διαπίστωση. Ἀργά, σχεδὸν ὅπως ὁ Κάτων, ὅταν στὰ ἐνεήγητα του χρόνια, ἄρχισε νὰ μαθαίνει ἑλληνικά, προσπαθοῦμε μερικοὶ ἀπὸ μᾶς, οἱ μελετητὲς τῆς ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος, νὰ ἐνημερωθοῦμε ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν μεταγενέστερη ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία, ἕως σήμερα.

Ἴσως ὁμως θὰ ἔπρεπε νὰ διακόψω αὐτὸ τὸ θέμα καὶ νὰ μπῶ σὲ ἓνα ἄλλο πὸν

αναφέρεται στις ἀμοιβαίες πολιτιστικές και λογοτεχνικές ἐπιρροές ἀνάμεσα στήν Ἑλλάδα καί στήν Ἰσπανία.

Ἦταν οἱ Ἑλληνες τῆς διασπορᾶς, ὅπως ἔλεγα προηγουμένως, αὐτοὶ πού, μαζί μὲ τοὺς Ἱταλοὺς ἀνθρωπιστὲς μαθητὲς τους, δίδαξαν σ' ἐμᾶς τοὺς Ἰσπανοὺς, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα καὶ τὸ 16ο αἰώνα, τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴ λογοτεχνία της. Θὰ ἔπρεπε νὰ πιστοποιήσω ὅτι, ἀναγνωρίζοντας τὴν ὑπεροχὴ τῶν Ἱταλῶν καὶ μερικῶν Γάλλων καὶ Ὁλλανδῶν δασκάλων σ' αὐτὸν τὸν τομέα, ἡ Ἰσπανία δὲν ἔπαιξε ἄσχημα τὸ ρόλο της στὴν ὑποδοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντινίου. Παρακμάζοντας ὅμως στὴν Ἑλλάδα, ὅπου παρέμεινε βυθισμένη, ἂν καὶ ζωντανός, μέχρι τῆ στιγμῆ τῆς ἀνεξαρτησίας της, ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ζωογόνησε τὴ Δύση. Εἶναι στὴ ρίζα τῆς Ἀναγέννησης καὶ τῆς Ἀνθρωπότητας.

Αὐτὸ τὸ γεγονός τὸ ξέρουμε καλὰ καὶ δὲ θὰ μῶ ἐδῶ σὲ λεπτομέρειες. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα διεθνῆ πολιτισμὸ. Στὴ Σαλαμάγκα, τὴν πόλη ὅπου γεννήθηκα, ἄρχισε νὰ διδάσκη ἑλληνικὰ ἓνας Πορτογάλος, ὁ Arias Barbosa, ὁ μαθητὴς τοῦ Πολιτζιάνο, πὸν ἦταν κι αὐτὸς ἓνας μαθητὴς ἑνὸς Ἑλληνα, καὶ τὸν διαδέχτηκαν οἱ Ἰσπανοὶ Hermán Nunez καὶ López de Zúñiga. Ἀργότερα κι οἱ δύο μεταφέρθηκαν στὴν Ἀλκαλά γιὰ νὰ δουλέψουν στὴν Πολύγλωσση μὲ τὸν Δημήτριο Δούκα, ἓναν Ἑλληνα. Ἐπίσης ὁ Νεμπρίχα, ὁ εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας τῆς Ἐρασμακῆς προφορᾶς (πρὶν ἀπὸ τὸν Ἐρασμο) μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴ Σαλαμάγκα στὴν Ἀλκαλά. Δὲν εἶναι οἱ μοναδικοὶ ἑλληνιστὲς. Στὴν Μπαλένθια διδάσκουν ὁ Pere Joan Oliver, ὁ Pere Jaume καὶ ὁ Lorenzo Palmirano. Ὁ Andrés de Laguna μαθαίνει ἑλληνικὰ στὴ Γαλλία καὶ ἐκδίδει βιβλία στὴ Βενετία καὶ Ἀμβέρσα, κτλ.

Δὲ θὰ μῶ, ἐπιμένω, σὲ λεπτομέρειες σ' αὐτὸ τὸ θέμα, ὅμως, θὰ ἤθελα νὰ πῶ ὅτι οἱ μελέτες τῶν ἑλληνικῶν συνεχίστηκαν ζωντανὲς στὴν Ἰσπανία κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 17ου, 18ου καὶ 19ου αἰώνα. Ἐπρόκειτο πάντα γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ. Ἡ ἀνακάλυψη τῶν νεοελληνικῶν εἶναι πρόσφατη, ἀνάγεται στὸν αἰώνα μας. Καὶ τότε δὲν ὑπῆρχε πιά ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἑλλάδας, ὑποταγμένης στὸν τουρκικὸ ζυγὸ, μόνον ὑπῆρχε ἡ ἐπιρροὴ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Οὔτε μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς ὅτι ὑπῆρχε ἓνα ἄλλο ρεῦμα σὲ ἀντίθετη κατεύθυνση. Ἡ Ἑλλάδα, στὴν κατάστασή πὸν βρισκόταν, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ 17ο αἰώνα πὸν ἔπασαν στὰ χέρια τῶν Τούρκων τὰ τελευταῖα κτήματα τῶν Βενετσιάνων, δὲν μποροῦσε νὰ δεχτῆ τὴν ἰσπανικὴ ἐπιρροή. Εἶναι ἡ στιγμῆ ἐντονότατης ἀπομόνωσης, πὸν ἀρχίζει νὰ σπάζει μόνον ἀπὸ τὴν ἀνεξαρτησία κι ἐδῶθε καί, πάνω ἀπ' ὅλα, ἀπὸ αὐτὸν τὸν αἰώνα μας.

Καὶ τώρα θέλω νὰ ἀναφερθῶ σὲ τοῦτον τὸν αἰώνα καὶ νὰ πῶ μερικὰ πράγματα γιὰ τὸ πῶς εἶναι σήμερα οἱ μελέτες καὶ οἱ σπουδὲς ἀρχαίας καὶ νέας ἑλληνικῆς γλώσ-

σας στην Ίσπανία. Καί φυσικά θά ἀναφερθῶ (παρ' ὄλο πού ἡ ἀρμοδιότητά μου σ' αὐτό εἶναι μικρότερη) στίς μελέτες τῆς ἰσπανικῆς γλώσσας στήν Ἑλλάδα.

Ὅταν τελείωσε ὁ δικός μας πόλεμος τὸ 1939, οἱ μελέτες τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας στήν Ίσπανία ἦταν σέ χαμηλὸ ἐπίπεδο. Μόνο ἓνας καθηγητῆς Πανεπιστημίου, τῶν ἐλληνικῶν, ζοῦσε τότε καὶ πέθανε πολὺ σύντομα. Σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή δὲν ὑπῆρξε κανένας. Καὶ ὁμως, χωρὶς ἀμφιβολία, ἀπὸ τότε πού τὰ ἐλληνικά μπῆκαν στὸ «Μπακαλωρεά» τὸ 1938, ξεκίνησε μιὰ μεγάλη ἀνανέωση. Ἰδρύθηκαν τὰ Τμήματα Κλασικῆς Φιλολογίας στὴ Μαδρίτη, στὴ Σαλαμάγκα καὶ στὴ Βαρκελώνη, ἐκδόθηκε ξανά τὸ φιλολογικὸ περιοδικὸ *Emérita*, τὸ σημαντικότερο περιοδικὸ σ' αὐτὸν τὸν τομέα, καὶ ξανάρχισαν οἱ ἐκδόσεις.

Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα σημειώθηκε μιὰ ἀσταμάτητη πρόοδος. Σήμερα ὑπάρχει τμήμα Κλασικῶν Σπουδῶν σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ Ἰσπανικὰ Πανεπιστήμια, καὶ σ' ἐκεῖνα πού δὲν ὑπάρχει, διδάσκονται ἐπίσης τὰ ἐλληνικά. Ἀφ' ἑτέρου, στὸ «Κέντρο Ἐρευνῶν» ὑπάρχει τὸ Ἰνστιτοῦτο Φιλολογίας, πού ἀσχολεῖται πολὺ ἐνεργά, μὲ τίς μελέτες τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας καὶ ἐκδίδει τὸ μεγάλο «Ἑλληνο-Ἰσπανικὸ Λεξικόν», τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ λεξικά πού μετατρέπουν τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά σὲ μιὰ μοντέρνα γλώσσα. Αὐτὸ τὸ λεξικὸ τιμήθηκε στήν Ἀθήνα, ἐδῶ καὶ τρία χρόνια, μὲ τὸ βραβεῖο «Ἀριστοτέλης» τοῦ Ἰδρύματος Ὠνάση.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, μὲ τὴν ἐλληνικὴ Ἱστορία καὶ τὴν Ἀρχαιολογία ἀσχολοῦνται διάφορα Πανεπιστημιακὰ τμήματα καὶ ἓνα ἄλλο, στὸ Κέντρο Ἐρευνῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ Γυμνάσιο, ὑπῆρξαν σοβαροὶ κίνδυνοι λόγῳ τῶν ἐκπαιδευτικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ 1970 καὶ τῆς τελευταίας, τὸ 1991. Φαίνεται ὁμως ὅτι ἡ χειρότερη στιγμή πέρασε. Κατορθώθηκε νὰ εἶναι τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά ἰδιαίτερο μάθημα στὸ Λύκειο, στὸν κλάδο τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ, καὶ ἀκόμα μᾶς ὑπόσχονται ὅτι τὰ νεοελληνικά θά μποροῦν νὰ τὰ διαλέξουν, ὅλοι οἱ μαθητὲς ὅλων τῶν κλάδων, ὡς προαιρετικὸ μάθημα. Τὰ νεοελληνικά θά εἶναι μαζί μὲ τίς ἄλλες γλώσσες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος.

Πρέπει ἐπίσης νὰ ἀναφέρουμε τοὺς Ἐπιστημονικοὺς Σύλλογους πού ἀσχολοῦνται μὲ ἐλληνικά θέματα. Πρῶτα ὁ Ἰσπανικὸς Σύλλογος Κλασικῶν Σπουδῶν, τοῦ ὁποίου ἔχω τὴν τιμὴ νὰ εἶμαι πρόεδρος. Ἔχει πάνω ἀπὸ τέσσερις χιλιάδες μέλη, ἐκδίδει ἓνα περιοδικὸ καὶ ὀργανώνει συμπόσια (τὸ τελευταῖο πού ἔγινε πέρσι, συγκέντρωσε πάνω ἀπὸ χίλια πεντακόσια ἄτομα στὴ Μαδρίτη), θεατρικὲς παραστάσεις καὶ ἀρχαιολογικὰ ταξίδια. Ὑπερασπίζεται ἐπίσης τίς σπουδὲς Κλασικοῦ Ἀνθρωπισμοῦ μὲ σχετικὴ διδασκαλία. Μετὰ εἶναι ὁ Ἰσπανο-ἐλληνικὸς Σύλλογος, πού ἐπίσης ἐκδίδει ἓνα περιοδικὸ καὶ προάγει (πάνω ἀπ' ὅλα) τὴ μελέτη τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς γλώσσας. Καὶ ὁ Ἰσπανικὸς Σύλλογος τῆς Γλωσσολογίας, ἐκδίδει ἐπίσης περιοδικὸ

πὸν πολλὰ ἀπὸ τὰ θέματά του ἀναφέρονται σὲ γλωσσολογικά θέματα τῆς ἐλληνικῆς.

Αὐτὸ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιάζονται μιὰ σειρὰ δραστηριοτήτων πὸν ἔχουν σχέση με ὅλες τὶς ἀπόψεις τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά, μέσα σὲ λίγα χρόνια ἀνανεώθηκαν οἱ μεταφράσεις ἀρχαίων συγγραφέων στὰ ἰσπανικά. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὶς κλασικὲς συλλογὲς ὅπως «*Alma Mater*», τὴ συλλογὴ τοῦ Κέντρου Ἑρευνῶν, τὴν Κλασικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ *Gredos*, καὶ τὶς συλλογὲς τῶν ἐκδοτικῶν οἰκῶν *Cátedra*, *Alianza*, *Ediciouli Closius* καὶ *Akal*, ἐκτὸς ἀπὸ πολλὰς ἄλλες μεμονωμένες μεταφράσεις. Ὅποιος θέλει νὰ γνωρίσῃ στὴν Ἰσπανία τοὺς Ἕλληνας κλασικοὺς διαμέσου μεταφράσεων ἔχει νὰ διαλέξῃ ἀφοῦ ὑπάρχουν τέσσερις μεταφράσεις π.χ. τοῦ Θουκυδίδη.

Μαζὶ μὲ ὅλα αὐτὰ ὑπάρχει μιὰ μεγάλη ἐκδοτικὴ προσπάθεια πὸν προμηθεύει τὴν ἀγορὰ εἴτε μὲ ἰσπανικά πρωτότυπα ἔργα, εἴτε μὲ μεταφράσεις ἀπὸ ἄλλες γλώσσες, γύρω στὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ. Εἶναι μιὰ ἄφθονη παραγωγή. Ἀρκεῖ γιὰ νὰ τὸ διαπιστώσῃ κανεὶς αὐτὸ νὰ ρίξῃ μιὰ ματιὰ στὶς «Βιβλιογραφίες τῶν Κλασικῶν Σπουδῶν στὴν Ἰσπανία» πὸν ἐκδίδει ὁ Ἰσπανικὸς Σύλλογος Κλασικῶν Σπουδῶν. Καὶ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ἐπίσης μεταξὺ ἄλλων τὰ περιοδικά: *Emérita*, *Estudios Clásicos*, *Erytheia*, *Cuadernos de Filología Clásica*, *Habis*, *Zephyrus*, *Faventia*, *Myrtis*, *Minerva*.

Ἡ μελέτη τῶν ἐλληνικῶν στὴν Ἰσπανία μερικὲς φορὲς ἀντιμετωπίζει προβλήματα ὅσον ἀφορᾷ τὴ διδασκαλία, ὅμως μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ σπόρος ἀπέδωσε καρπὸς στὴ χώρα. Ἐπίσης καὶ ἡ κλίση γιὰ τὰ ἐλληνικά. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρουμε τὴν ἐπιτυχία ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς προσέλευσης τοῦ κοινοῦ στὴν πρόσφατη ἔκθεση τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ στὴ Μαδρίτη ἢ τὴν ἐπιτυχία σὲ φεστιβάλ συνεχομένων παραστάσεων ἀρχαίου θεάτρου ὅπως τὸ φεστιβάλ τῆς Μέριδας ἢ μεμονωμένα.

Αὐτὴ ἡ κλίση ἐπεκτείνεται ἐπίσης καὶ σὲ ἄλλες περιόδους ἐλληνικῆς γλώσσας, παρ' ὅλο πὸν σὲ ἐπίπεδο διδασκαλίας ἦταν καὶ εἶναι ἀκόμα σχετικὰ ἐγκαταλελειμμένες. Γιὰ τὰ βυζαντινὰ ἀναφέρθηκα στὸ περιοδικὸ τοῦ Ἑλληνο-Ἰσπανικοῦ Συλλόγου, *Erytheia*, καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ προσθέσω, στὶς διάφορες ἐκδόσεις, τὰ συμπόσια πὸν γίνονται περίπου κάθε δυὸ χρόνια. Μὲ βάση τὴ μελέτη χειρόγραφων ἢ τῆς τέχνης, π.χ. τοῦ Γκρέκο, διάφοροι Ἰσπανοὶ μελετητὲς πλησίασαν αὐτὴ τὴν ἰδιαιτερότητα.

Καὶ τώρα θὰ μιλήσω γιὰ τὰ νεοελληνικά. Μπορῶ νὰ πῶ, χωρὶς νὰ ὑπερβάλλω, ὅτι εἶναι τῆς μόδας στὴν Ἰσπανία. Τὸ ἐπιβεβαιώνει ὁ ἀριθμὸς φοιτητῶν στὶς διάφορες Σχολές, ὅπου μελετῶνται στὶς Κρατικὲς Σχολὲς Γλωσσῶν, καθὼς ἐπίσης ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰσπανῶν πὸν πηγαίνει νὰ σπουδάσῃ στὴν Ἑλλάδα, στὰ καλοκαιρινὰ μαθήματα ἰδιαιτέρως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Τώρα

πολλοὶ ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς ἀρχαίων ἐλληνικῶν σπουδάζουν νέα ἐλληνικά μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τὰ διδάξουν στὰ Λύκεια, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπουν βέβαια τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά.

Αὐτὸ δημιουργεῖ ἕναν ἀριθμὸ ἐιδικῶν πὺν ἀυξάνεται κάθε μέρα. Καὶ αὐτὸ ἀντανακλᾷται στὴν ἐκδοσὴ διάφορων μελετῶν καὶ πολλῶν μεταφράσεων. Πολλῶν ἐλλήνων συγγραφέων, ὅπως ὁ Καζαντζάκης —πὺν ταξίδεψε στὴν Ἰσπανία καὶ γνώρισε τὸν Unamuno—, ὁ Καβάφης, ὁ Ἐλύτης, ὁ Σεφέρης, ὁ Ρίτσος, ὁ Βενέζης, ὁ Σαμαράκης, ἡ Καραπάνου καὶ ἡ κυρία Τσάτσου, μεταξὺ ἄλλων, μεταφράστηκαν τὰ «Ἀπαντά» τους ἢ μεμονωμένα ἔργα τους στὰ ἰσπανικά. Καμιά φορὰ συμπίπτουν πολλαπλάσιες μεταφράσεις. Γιὰ τὸν Καβάφη, παραδείγματος χάρη, μποροῦμε νὰ διαλέξουμε μεταξὺ τῶν μεταφράσεων τῶν Ribá-Solá-Irogoyen, Pedro Bádenas, Canigral, Alfonso Silián. Ἐπίσης ἐκδόθηκαν καὶ διάφορες ἀνθολογίες, καθὼς καὶ μελέτες, μετὰ τὸ βιβλίον γιὰ τὴν «Ἑλληνικὴ Μεσαιωνικὴ καὶ Μοντέρνα Λογοτεχνία» τοῦ J. Alsina καὶ C. Miralles, τὸ 1966. Τώρα μάλιστα μερικοὶ μελετητὲς, Ἰσπανοὶ καὶ Ἑλληνες, ἐργάζονται γιὰ νὰ συντάξουν ἕνα ἰσπανο-ἐλληνικὸ λεξικό.

Σιγὰ-σιγὰ παύει νὰ ὑπάρχη ἡ ἀπομόνωση πὺν γιὰ πολὺν καιρὸ χαρακτηρίζε τις χῶρες μας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀνήκαμε σὲ δυὸ διαφορετικὲς σφαίρες, σὲ δυὸ μακρινὰ περιβάλλοντα καὶ αὐτὴ ἡ ἀπομόνωση ἐρχόταν, ὅπως εἶπα προηγουμένως, ὡς συνέπεια καταστροφῶν πὺν προξενούσαν κινήσεις ἀτόμων ἀπὸ τὸν ἕνα στὸν ἄλλο κόσμον. Τώρα ἡ κατάσταση αὐτὴ ἀλλάζει. Ὑπάρχει συνεχῆς ἐπικοινωνία χάρη στὰ ταξίδια καὶ τὸ διάβασμα. Καὶ προσπαθοῦμε νὰ συμπληρώσουμε, ὅπως τονίζω, τὰ κενὰ πὺν εἶχε δημιουργήσει αὐτὸς ὁ χωρισμός.

Ἡ προσπάθεια ὅμως δὲν προέρχεται μόνο ἀπὸ τὴν ἰσπανικὴ πλευρὰ, προέρχεται ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πλευρὰ. Στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει σήμερα πολὺς κόσμος πὺν ἐπιθυμεῖ νὰ μάθει τὰ ἰσπανικά. Μερικοὶ ἔρχονται στὴν Ἰσπανία, ἄλλοι σπουδάζουν ἰσπανικά στὸ δικὸ μας Πολιτιστικὸ Ἰνστιτοῦτο «Reina Sofía» καὶ σὲ διάφορα φροντιστήρια. Ἀλλὰ μᾶς κάνει ἐντύπωση τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπάρχουν μαθήματα ἰσπανικῶν στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, οὔτε σὲ ἄλλα Πανεπιστήμια τῆς Ἑλλάδας. Μάθαμε ὅτι δὲν ὑπάρχει τμῆμα Ἰσπανικῆς Φιλολογίας, ἀλλὰ ἴσως θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρχει ὡς προαιρετικὸ μάθημα. Ἔτσι, στὴν Ἰσπανία, στὸ Πανεπιστήμιον Κομπλουτένσε τῆς Μαδρίτης, παρ' ὅλο πὺν δὲν ὑπάρχει ἰδιαίτερον τμῆμα Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, οἱ φοιτητὲς τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας ἔχουν τὴν εὐχέρεια νὰ διαλέξουν ὡς προαιρετικὸ μάθημα τὰ νεοελληνικά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὑπάρχουν στὴν Ἑλλάδα καλοὶ ἐιδικοὶ πὺν ἐκτιμᾶμε καὶ μᾶς ἐπισκέφονται ταχτικά, ὅπως μεταξὺ ἄλλων οἱ καθηγητὲς Κοκόλης, Χασιώτης, καὶ οἱ Κ. Τσιρόπουλος καὶ Ἰουλίττα Ἰατροῖδη. Ἐπίσης στὴν Ἑλλάδα γίνονται παραστάσεις ἰσπανικοῦ θεάτρου, ἐνῶ στὴν Ἰσπανία γίνονται συχνὰ παραστάσεις ἐλληνικῶν ἔργων, ὅπως ἐξαιρετικὲς παραστάσεις ἀρ-

χαίων ἑλληνικῶν τραγωδιῶν καὶ κωμωδιῶν, ἀπὸ ἑλληνικοῦς θιάσους, ὅπως ὁ θιάσος τοῦ Κρατικοῦ Θεάτρου Βορείου Ἑλλάδος, ὁ θιάσος τοῦ Εὐαγγελάτου, καὶ παλιὰ τοῦ Δημ. Ροντήρη.

Ἔτσι ἡ Ἰσπανία παύει πιά νὰ εἶναι μιὰ ἄγνωστη χώρα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Πέρασε ἡ ἐποχὴ τῆς ἀπομόνωσης. Καὶ αὐτὸ τὸ μαρτυροῦν οἱ ἀλλεπάλληλες μεταφράσεις ἰσπανικῶν ἔργων στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Θεοβάντες ἕως τὸν Λόρκα καὶ τὸν Θέλα. Αὐτὴ ἡ δραστηριότητα ἀξάνεται καὶ τὸ κοινὸ τὴν ὑποστηρίζει.

Μὲ αὐτὸ τελειώνω. Θέλω νὰ σᾶς πῶ «εὐχαριστῶ» ἀκόμη μιὰ φορὰ. Ἐγὼ εἶμαι ἓνας ταπεινὸς καλλιεργητὴς τῶν μελετῶν γιὰ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ εἶμαι, ταυτόχρονα, ἓνας ἄνθρωπος ποὺ ταξίδεψε πάρα πολὺ καὶ διάβασε πολὺ γιὰ τὴ νεότερη Ἑλλάδα. Καὶ θὰ ἤθελα νὰ βοηθήσω, ὅσο θὰ μπορούσα, στὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῶν σχέσεων ποὺ ὅλοι ἐπιθυμοῦμε, ἀνάμεσα στὶς δυὸ χῶρες. Νομίζω ὅτι τὸ νὰ μὲ ἐκλέξετε ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας σας, ποὺ εἶναι μεγάλη τιμὴ γιὰ μένα, εἶναι ταυτόχρονα μιὰ ἔνδειξη ἐκτίμησης γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς χώρας μου. Καὶ δείχνει ἀκόμα μιὰ διάθεση προσέγγισης ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἰσπανία. Πιστέψτε με, ὅτι αὐτὴ ἡ διάθεση εἶναι ἀμοιβαία.